

חקר גורמי הסיכון וגורמי ההגנה:

ממחקר להתערבות

ד"ר מיכל אל-יגון

ילדים ומתבגרים עם ליקויי למידה - היבטים חברתיים ורגשיים

- לצד המחקר הרב על ההיבטים האקדמיים של הלקות, קיים עיסוק מחקרי בתפקוד החברתי-רגשי והתנהגותי של ילדים עם ליקויי למידה.
- דוגמאות לממצאים: תחושת בדידות גבוהה, דחייה חברתית, תחושת קוהרנטיות נמוכה, הערכה עצמית נמוכה, מצב רוח ירוד, חרדה, תלונות סומטיות, נסיגה חברתית, בעיות מוחצנות.
- מאידך קיומה של קבוצה עמידה – קושי מבודד.
- השערת חלק מהחוקרים - הקשיים הנוירולוגיים שבבסיס הלקות, המשפיעים על תפקודם האקדמי, משפיעים בנוסף על היחסים הקרובים שהם יוצרים עם בני הגיל ועם מבוגרים בסביבתם (כגון: לקות בתהליכי עיבוד מידע חברתי, אימפולסיביות) (e.g. Al-Yagon & Margalit, 2013).
- הנחה שונה – קושי משני, תוצאת הקשיים, כגון תסכול (e.g. Vaughn, Elbaum, & Boardman, 2001).

גורמי הגנה וגורמי סיכון

רמת הקהילה

רמת המשפחה

רמת הפרט

רמת הפרט – מאפייני קוגניציה חברתית

מודל עיבוד מידע חברתי - Social information-processing (SIP)

(Crick & Dodge, 1994) - מודל זה כולל שישה שלבים:

קידוד רמזים חברתיים, פירוש, הבהרת/בחירת מטרות, סקירת תגובות, קבלת החלטה, ביצוע.

לדוגמא: סיטואציה חברתית - קונפליקט עם חבר – לאיזה רמזים חברתיים ישים לב הילד?, איך יפרש הרמזים? (עוינות, רצונות שונים), מהן מטרותיו (להראות שהוא השולט, להמשיך לשחק יחד), סקירת התגובות האפשריות, קבלת החלטה (הפעם לוותר), ביצוע.

מיומנויות קוגניציה חברתית בקרב ילדים עם LD

- ממצאים רבים אשר בחנו מיומנויות אלו בנפרד, לדוגמא:
- לקויות בתפיסה חברתית (קידוד - רגישות לרמזים בסביבה, פירוש - פירוש המצבים חברתיים).
- מיומנות פתרון בעיות – זיהוי הבעיה, הצעות אלטרנטיביות לפתרון, בחירה נכונה.
- יכולת לקיחת נקודת המבט של הזולת.

מיומנויות קוגניציה חברתית בקרב ילדים עם LD

- בחינת כל מודל ה- SIP - הבדלים מובהקים, דוגמאות:
- הבדלים בקידוד המידע החברתי.
- בחירת פתרון יעיל במידה פחותה.
- **ביצוע** – פחות קשר בין המטרות שלהם לפתרון שנבחר.
- עם זאת, **ידע חברתי דומה** (זיהוי הבעיה, פירוש כללי של הסיטואציה כחיובית/שלילית).

מיומנויות קוגניציה חברתית בקרב ילדים עם LD

הסברים אפשריים לפער בין הידע לביצוע (לסקירה נרחבת ראה Al-Yagon & Margalit, 2013):

▪ לקות ביכולות וויסות רגש – אימפולסיביות בקבלת החלטה ולא החלטה שקולה.

▪ אפיונים ייחודיים של לקות הלמידה – נוכחות משותפת כגון: לקות קשב.

▪ קשר אפשרי בין שכיחות דפוסי ההתקשרות הבטוחים לבין SIP?

יחסי הגומלין בין דפוסי ההתקשרות ובין SIP

תרומת תיאוריית ההתקשרות לשונות - SIP

- תרומת תיאוריית ההתקשרות לשונות ב-SIP (see Dykas & Cassidy, 2011 for a review).
- לאחרונה, בחינה מחקרית של תרומת דפוסי ההתקשרות להסבר שונות בין ילדים, מתבגרים ומבוגרים במיומנויות של תהליכי עיבוד מידע חברתי.
- לדוגמא, ילדים עם דפוסים לא בטוחים נטו לייחס כוונות שליליות לחבריהם, בזמן קונפליקטים או מצבים אמביוולנטיים.
- מחקרי המשך - בחינת קשר זה בקרב ילדים עם LD וילדים עם ADHD – כאמור, ממצאים על שכיחות נמוכה של דפוסי התקשרות בטוחים ו – קשיים בתהליכי קוגניציה חברתית.

משתני סיכון והגנה ברמת הפרט והקהילה:
יחסי התקשרות עם האב, האם והמחנכת

יחסים בין-אישיים נחקרים רבות מנקודת מבט של תיאוריית ההתקשרות

(Bowlby, 1973; 1980, 1988)

■ התקשרות מוגדרת כקשר הרגשי המתמשך המתהווה בין התינוק למטפל העיקרי, באמצעות פעילות גומלין חוזרות ונשנות המתקיימות לאורך הזמן (דפוסי התקשרות).

■ תרומת דפוסי ההתקשרות לאורך מעגל החיים.

על הקשר שבין דפוסי ההתקשרות המוקדמים לבין
הקשרים הספציפיים עם הדמויות במערכות החינוכיות

דפוסי התקשרות מוקדמים ודפוסי התקשרות ספציפיים

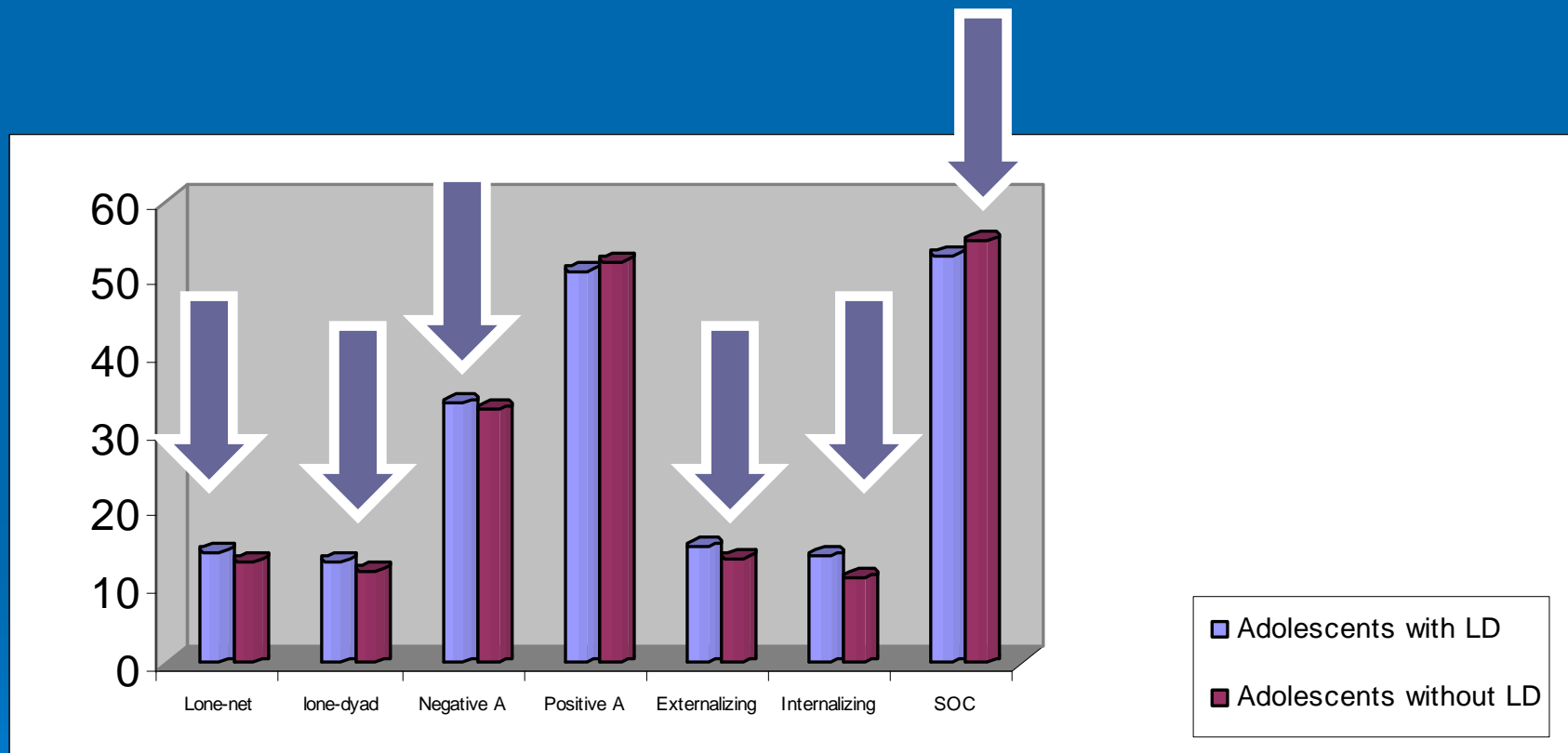
- לאחר יצירת הקשרים המוקדמים ← חקר הסביבה ויצירת יחסים **Attachment-like relationships** -- אחים, משפחה מורחבת ודמויות מחוץ למשפחה.
- הדמויות הללו מהוות אף הן בסיס בטוח לחקר העולם ולמידה של מגוון מיומנויות.
- ממצאים המדגימים את תרומת דפוסי ההתקשרות עם דמויות ההורים לקשרים הנוצרים עם המורים והצוות החינוכי (Murray & Pianta, 2007).
- מרבית המחקרים בקרב ילדי בית ספר – בחינת נקודת המבט של המורה.
- מחקר מועט בקרב ילדים עם לקויות למידה – דפוסים מוקדמים ודפוסים ספציפיים (גיל אבחון).

מחקר I

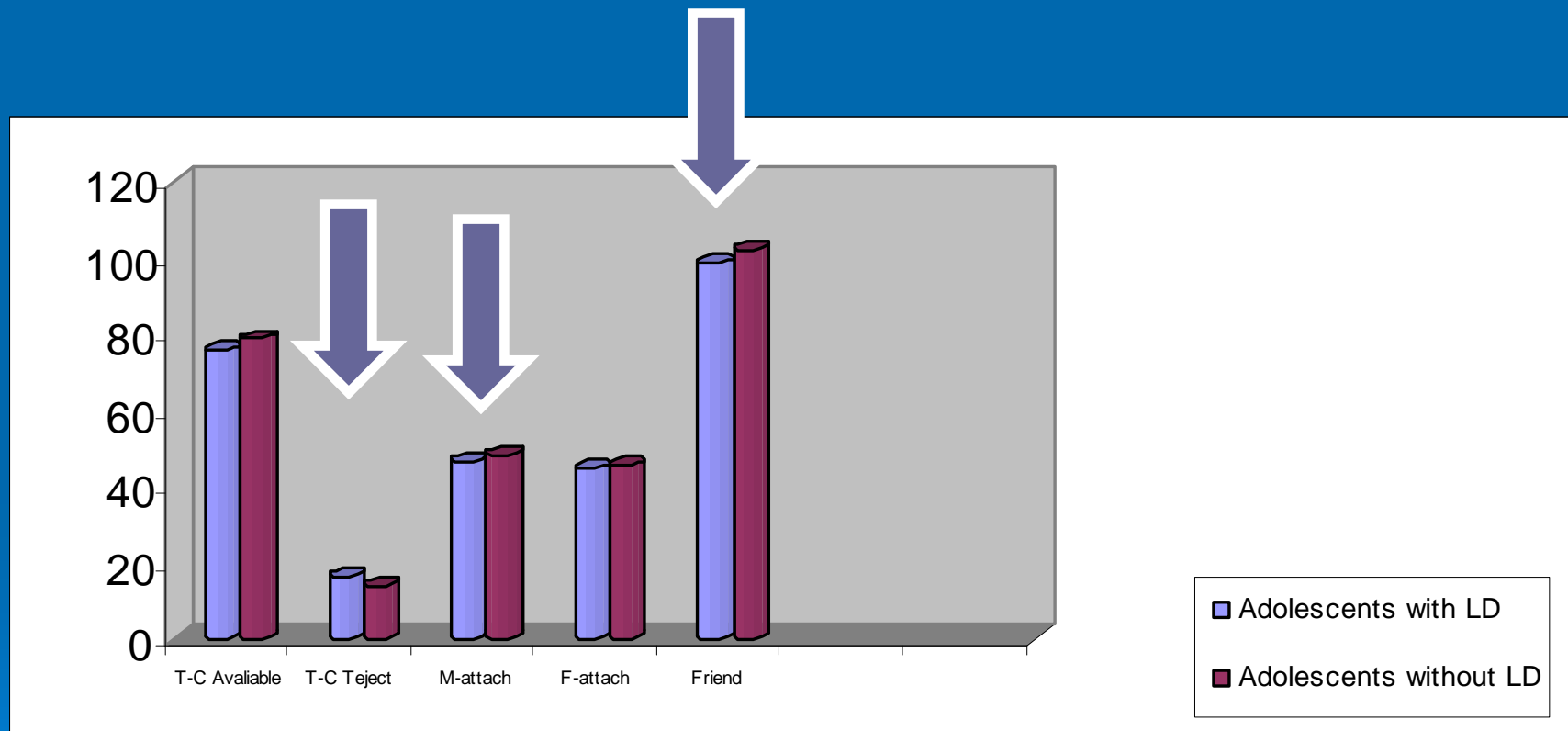
- בחינת המשכיות הקשיים בקרב אוכלוסיית מתבגרים עם ליקויי למידה.
- אפיון יחסי ההתקשרות עם האם, האב והמורה.
- תרומת מדדי התקשרות להסתגלות חברתית-רגשית.

מדגם: 369 תלמידי י-יא, 181 מתבגרים עם ליקויי למידה, 188 מתבגרים ללא לקויות למידה מאותן הכתות.

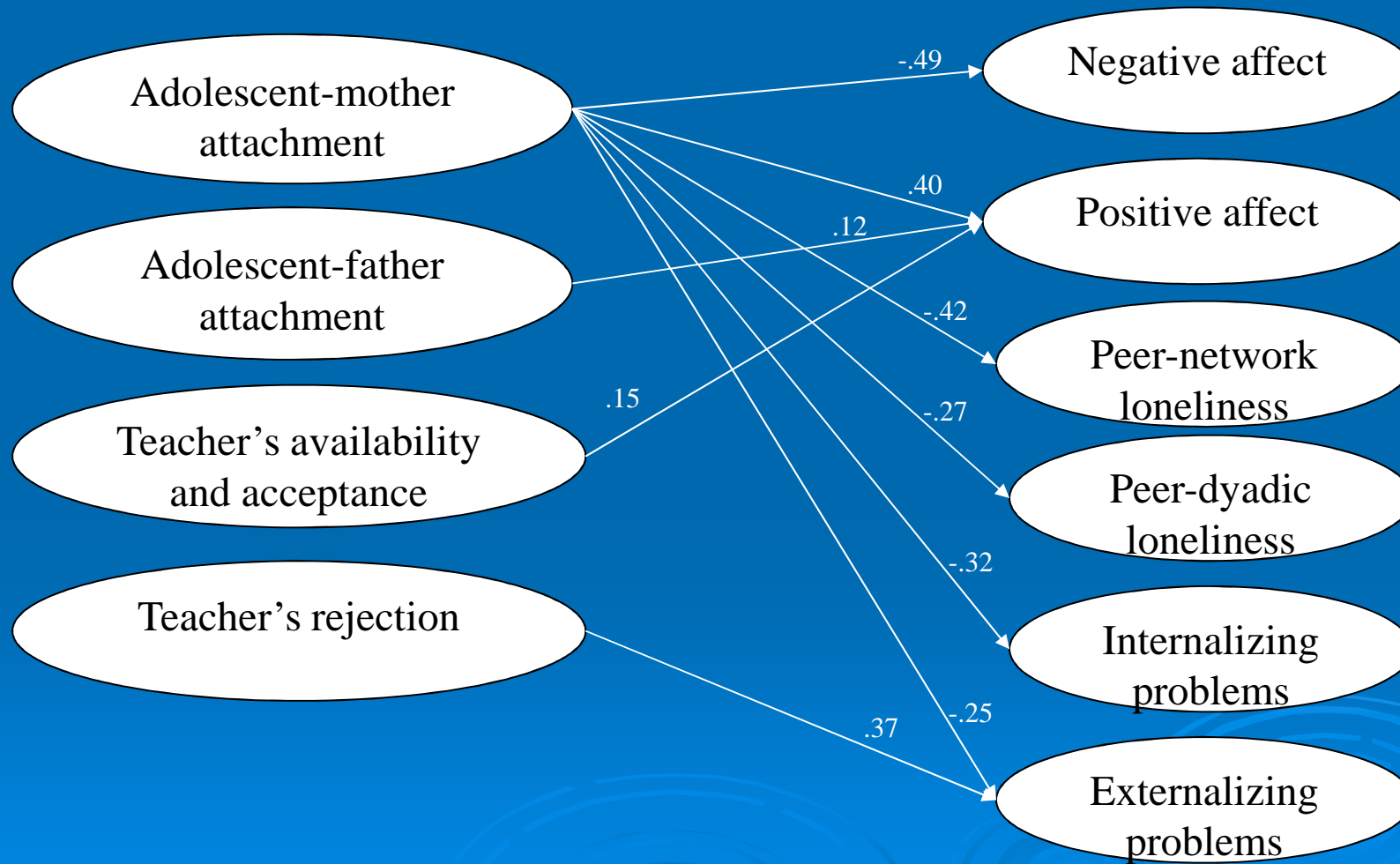
מדדי הסתגלות: הבדלים בין קבוצות המתבגרים

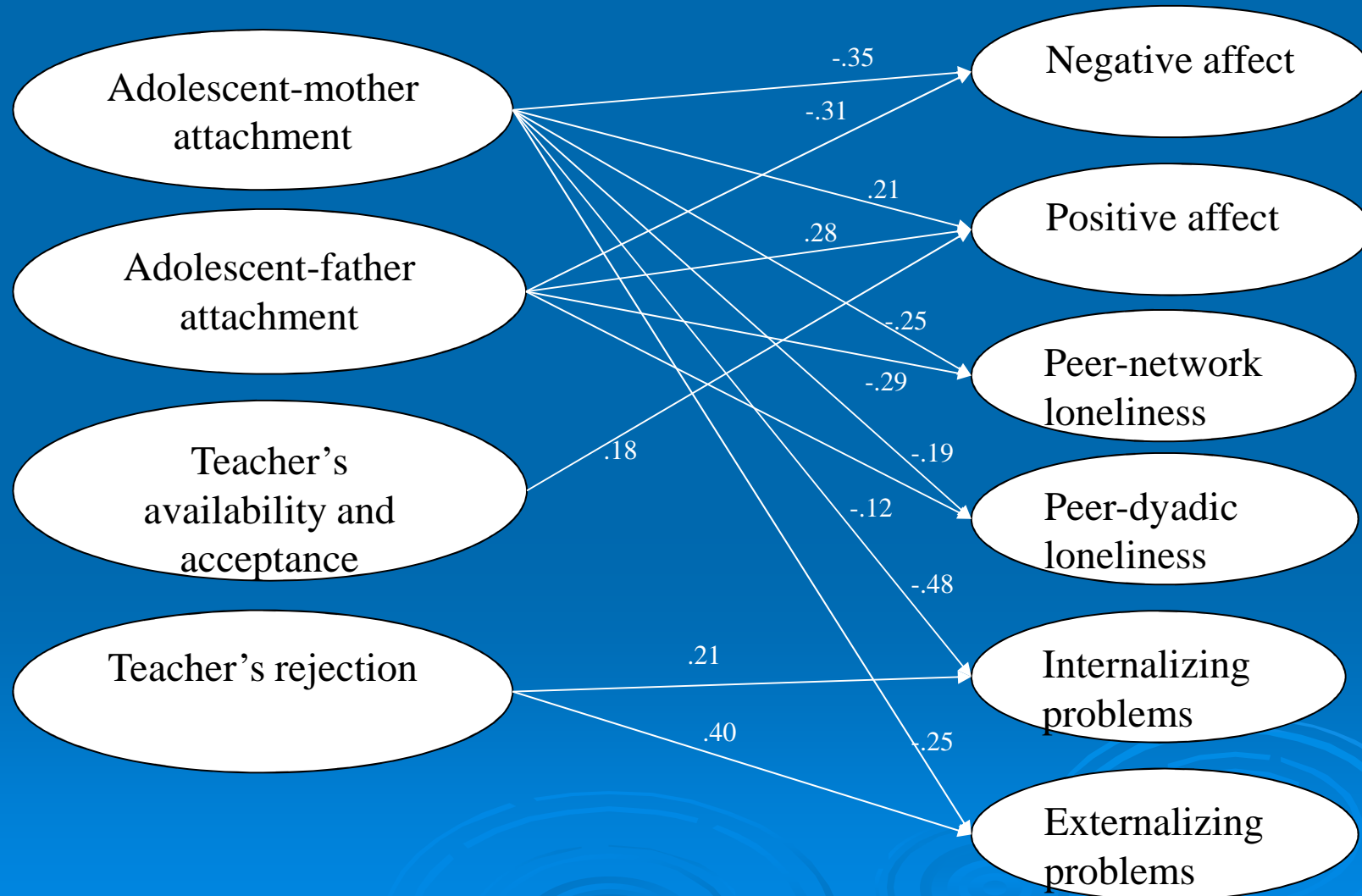
איכות הקשרים הקרובים עם הורים, מורים ובני הגיל: הבדלים בין קבוצות המתבגרים

Modified model for adolescents with LD

Modified model for adolescents without LD

רמת המשפחה:

תרומת המשאבים הרגשיים ומשאבי ההתמודדות של ההורים

משאבי הורים – Parental personal resources

■ מודלים הבוחנים את תרומת משאבי ההורים להסתגלות ותפקוד הילדים כגורם ממתן/סיכון להסבר תפקוד מסתגל של ילדים ומתבגרים (Belsky & Barends, 2002; Parke, 2004).

■ גורמים כגון: מצב רוח, מאפייני אישיות, פסיכופתולוגיה ועוד.

אסטרטגיות התמודדות

- גישות שונות לסיווג אסטרטגיות ההתמודדות.
- במחקר הנוכחי, חלוקה לשתי קבוצות של אסטרטגיות (Moos et al., 1987):
- אסטרטגיות פעילות, כגון: חיפוש אחר מידע נוסף, פתרון בעיות.
- אסטרטגיות הימנעות, כגון: מאמץ להתעלם או לברוח מהמצב המאיים – שינה, שתייה, לא לחשוב על...

אסטרטגיות התמודדות – ממצאים קודמים

- לקויות הילד כגורם עקה --- השפעה על משאבי ההתמודדות.
- ממצאים קודמים המדגישים את הרמה הגבוהה של אסטרטגיות הימנעות – בקרב הורים לילדים עם ליקויי למידה.
- מיעוט מחקרים הבוחנים את תרומת אסטרטגיות ההתמודדות להסתגלות חברתית-רגשית של הילדים - מרבית המחקרים בוחנים את תרומת האסטרטגיות להורה, כגון: הסתגלות, התמודדות, רווחה נפשית ועוד.

מצב הרוח של ההורה כמשאב רגשי

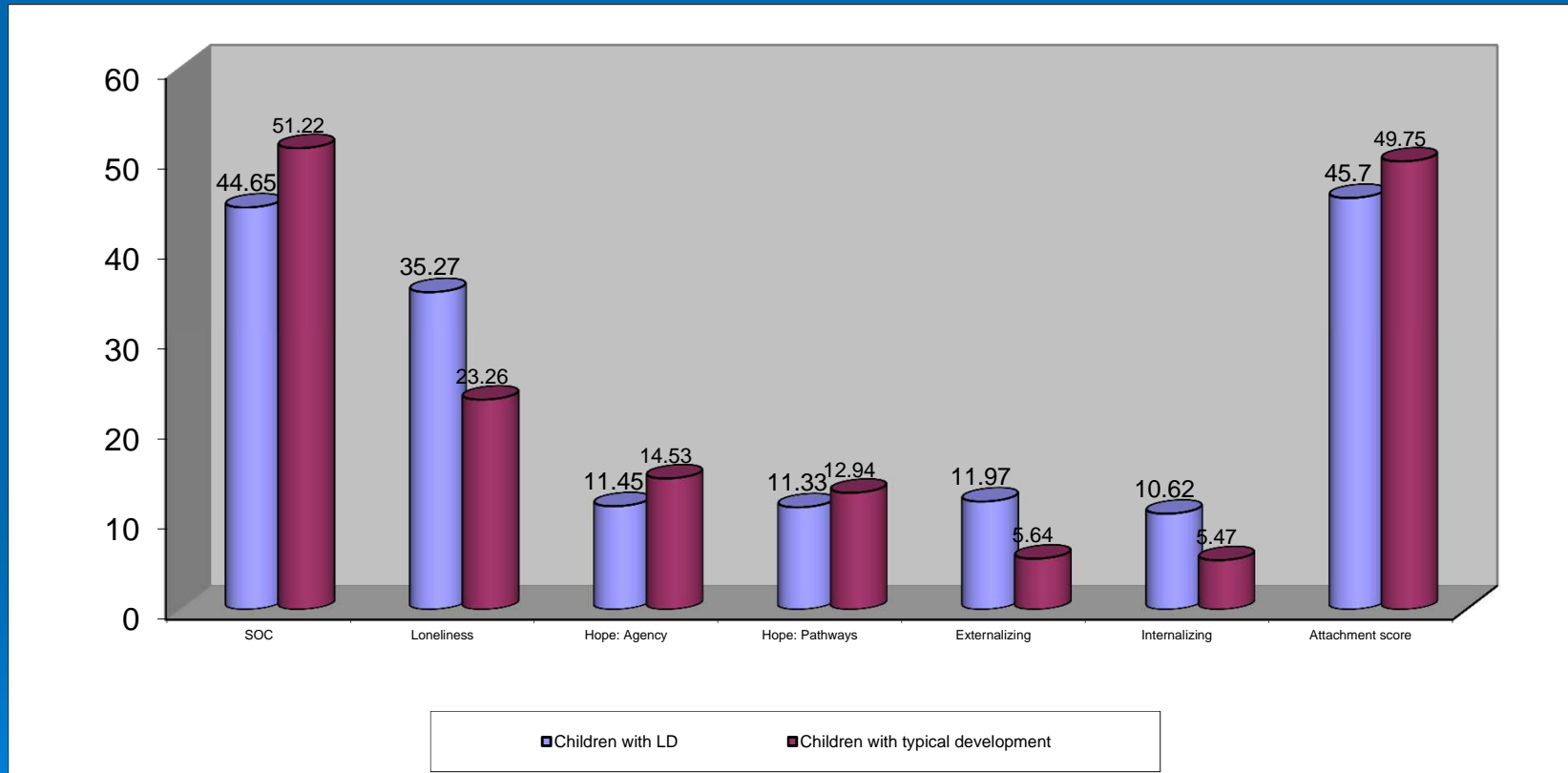
- מחקרים קודמים מדגישים קיומו של קשר בין מצב הרוח של האם ומאפייני ההסתגלות של ילדיהן – כאשר נבחנים סימפטומים של פסיכופתולוגיה.
- ממצאים המדגישים כי גם בהיעדרות חרדה ודיכאון קליניים, מצב רוחה של האם משפיע על הסתגלות ילדיה – השפעה על היכולת שלה לספק טיפול אופטימלי, סבלנות, סובלנות והפירוש שניתן להתנהגות הילד (Campbell, 2003).

מרכיב רגשי נוסף - דפוסי התקשרות של ההורים

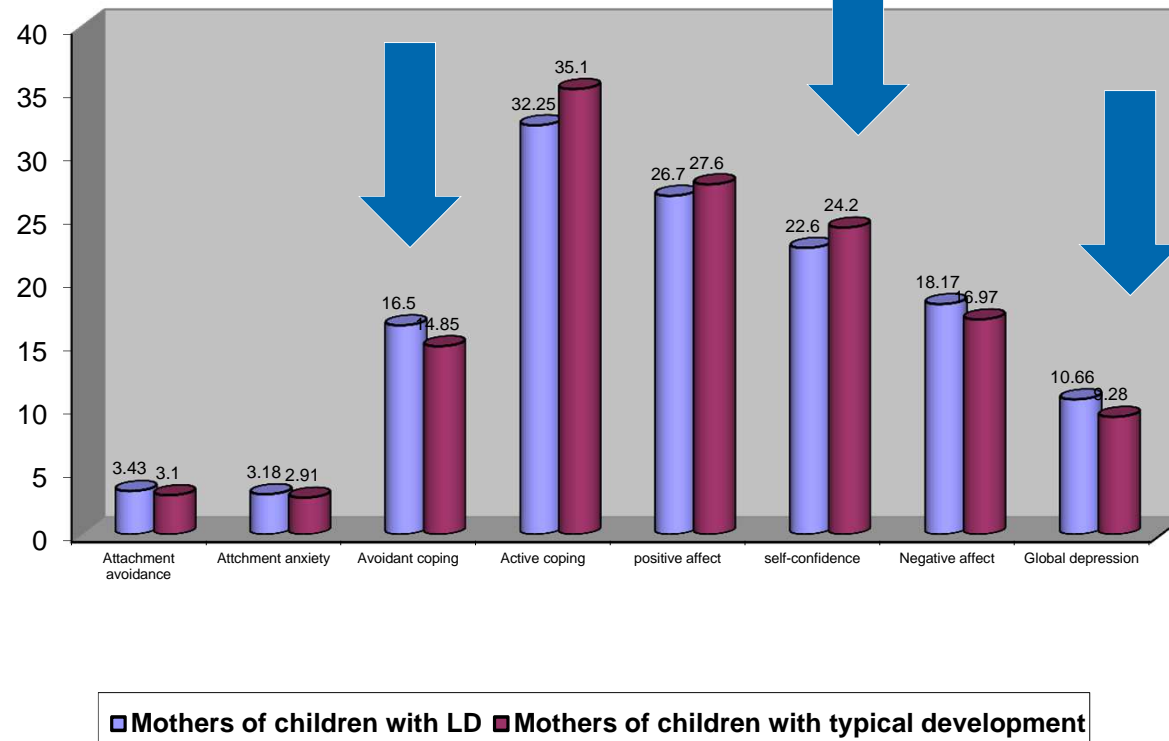
- מחקרים קודמים מדגישים את תרומת דפוסי ההתקשרות של מבוגרים למגוון מדדי הסתגלות כגון: משאבי התמודדות וויסות רגשי (e.g. Mikulincer & Shaver, 2007).
- ממצאים נוספים מדווחים על קשר בין דפוסי התקשרות של ההורים והתפקוד ההורי (e.g. Rholes, Simpson, & Friedman, 2006).

דוגמאות מחקריות...

מדדי הסתגלות: הבדלים בין קבוצות הילדים

הבדלים בין הקבוצות: מדדי אימהות

האם משאבי האם ימתנו את הקשר שבין לקות הלמידה לבין
קשיים בהסתגלות חברתית – רגשית והתנהגותית ?

כן

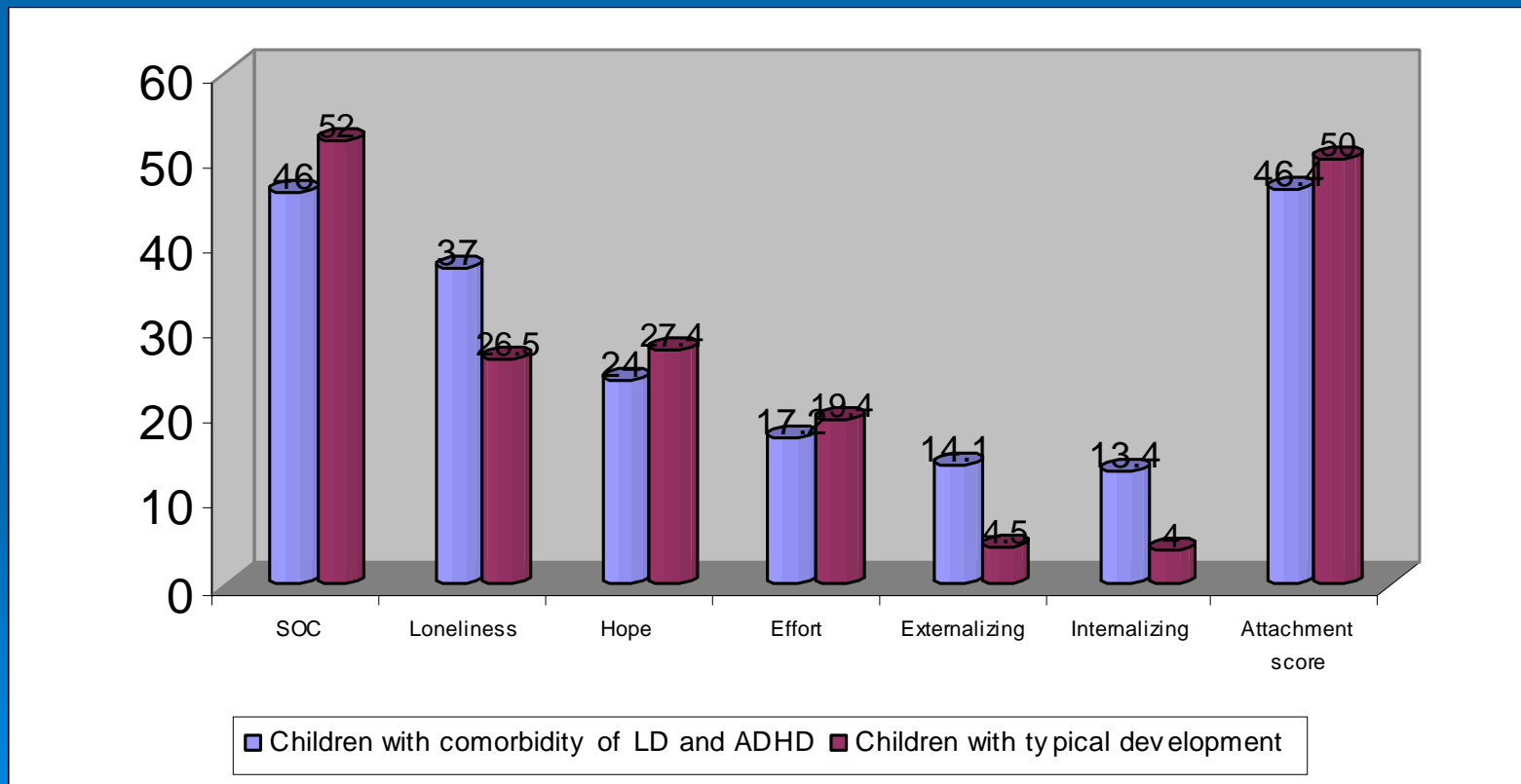
רמה נמוכה של אסטרטגיות נמנעות ודפוסי התקשרות נמנעים –
ממתנים הקשר שבין לקות למידה לתחושת בדידות, רמה נמוכה
של תקווה והתקשרות לא-בטוחה.

מחקר II

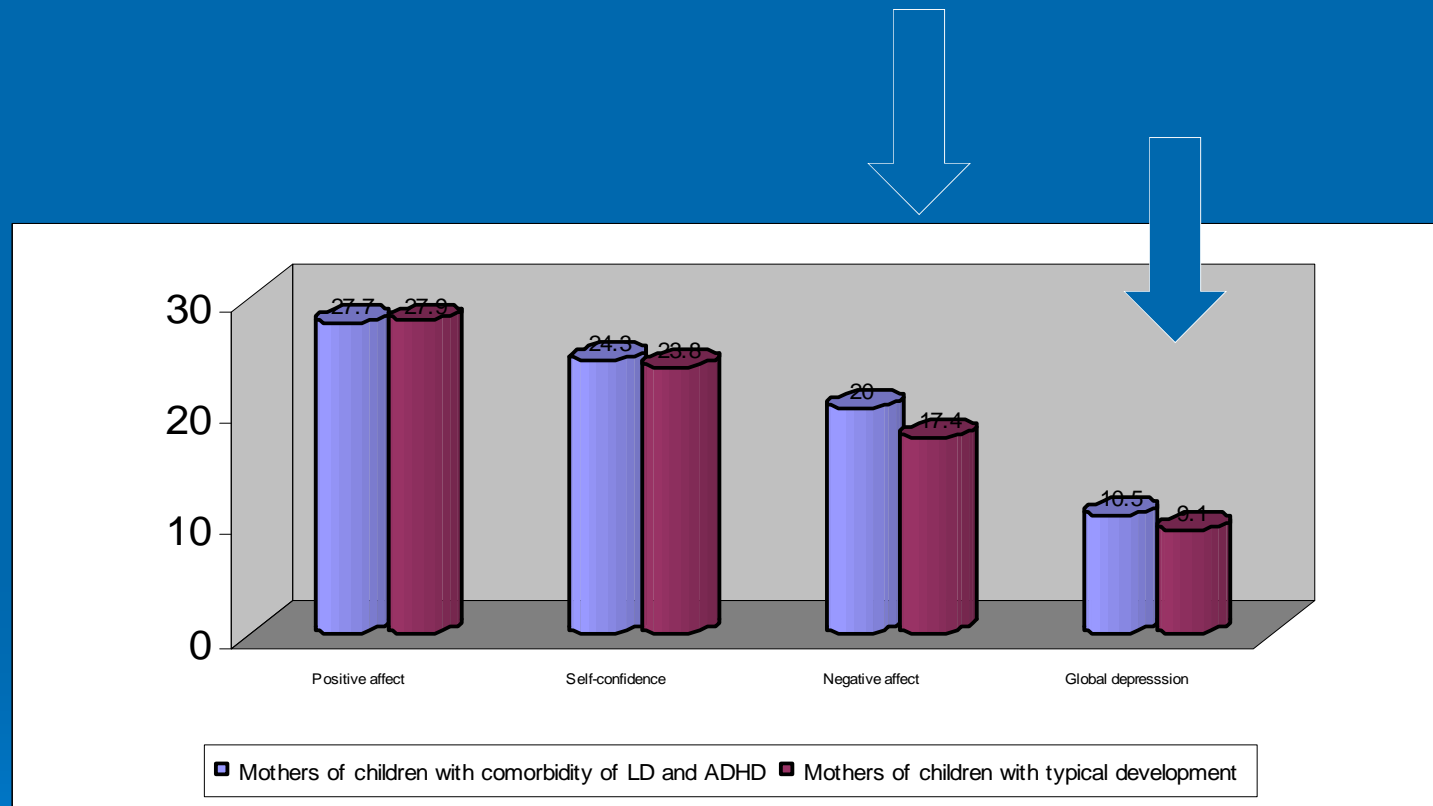
מחקר זה בחן את תרומת משתני סיכון והגנה ברמת הפרט והמשפחה: לקות הילד, דפוס ההתקשרות שלו ומצב הרוח החיובי והשלילי של האב ושל האם להסבר הבדלים בהסתגלותם של ילדים עם נוכחות משותפת של LD ו- ADHD

המדגם כלל 118 שלישיות של אבות-אימהות וילדים מכיתות ג' – ו': 59 ילדים עם נוכחות משותפת של ליקויי למידה ו- ADHD (19 בנות ו- 40 בנים) ו- 59 ילדים עם התפתחות תקינה (20 בנות ו- 39 בנים).

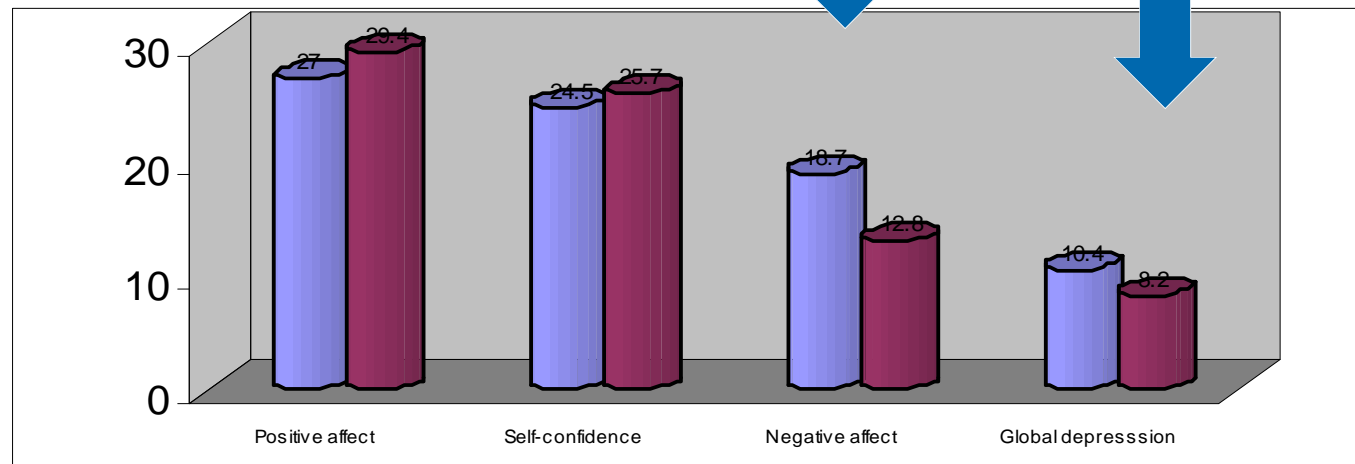
Socioemotional and behavioral measures: Children with and without disabilities

Maternal measures

Fathers' measures

■ Fathers of children with comorbidity of LD and ADHD ■ Fathers of children with typical development

Children's externalizing behavior problems

- + Affiliation to comorbid group
 - + Fathers' negative affect
 - + Fathers' global depression
-

- Overall $R^2 = 38\%$, $p < .001$

Children's internalizing behavior problems

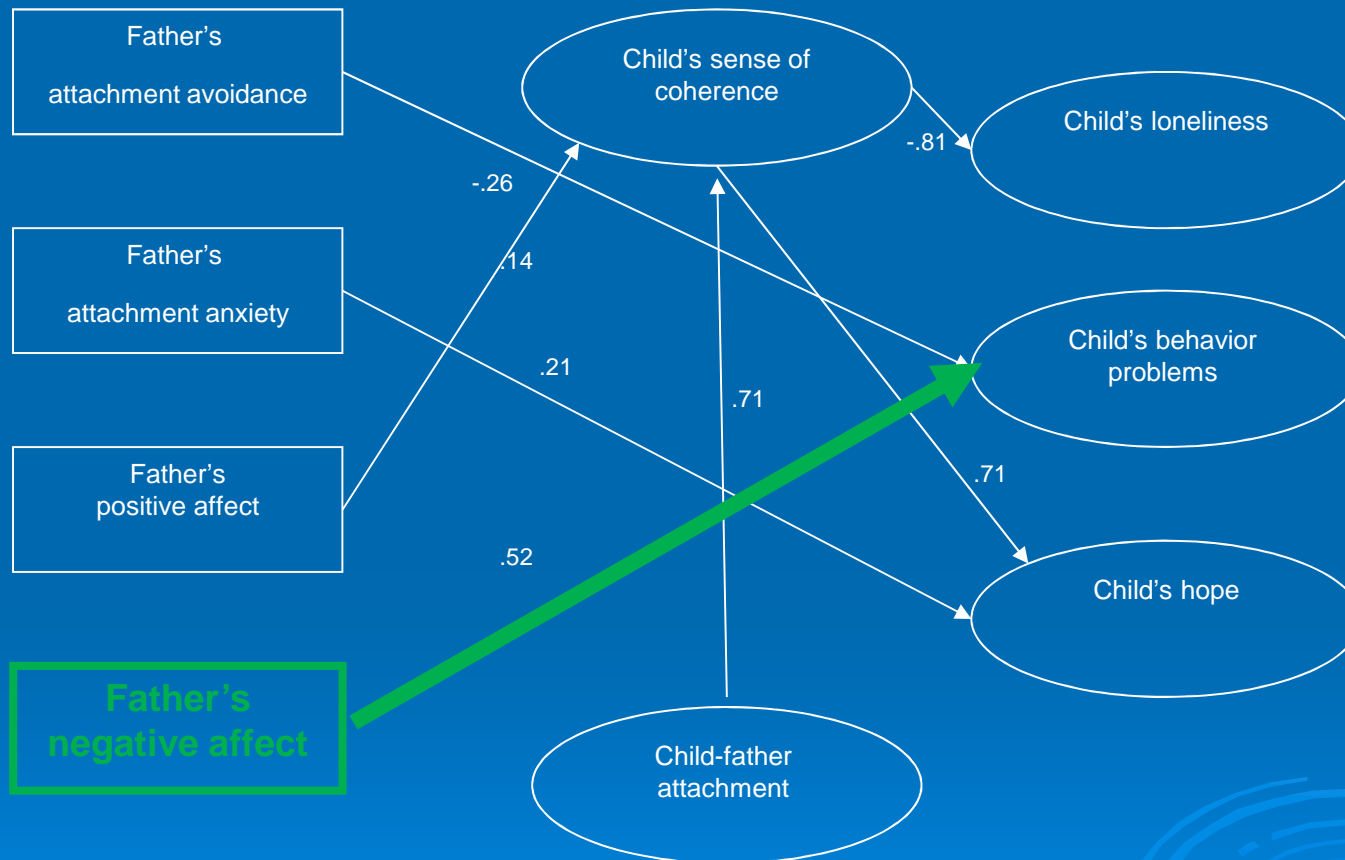
- + Affiliation to comorbid group
 - + Fathers' global depression
-

- Overall $R^2 = 41\%$, $p < .001$

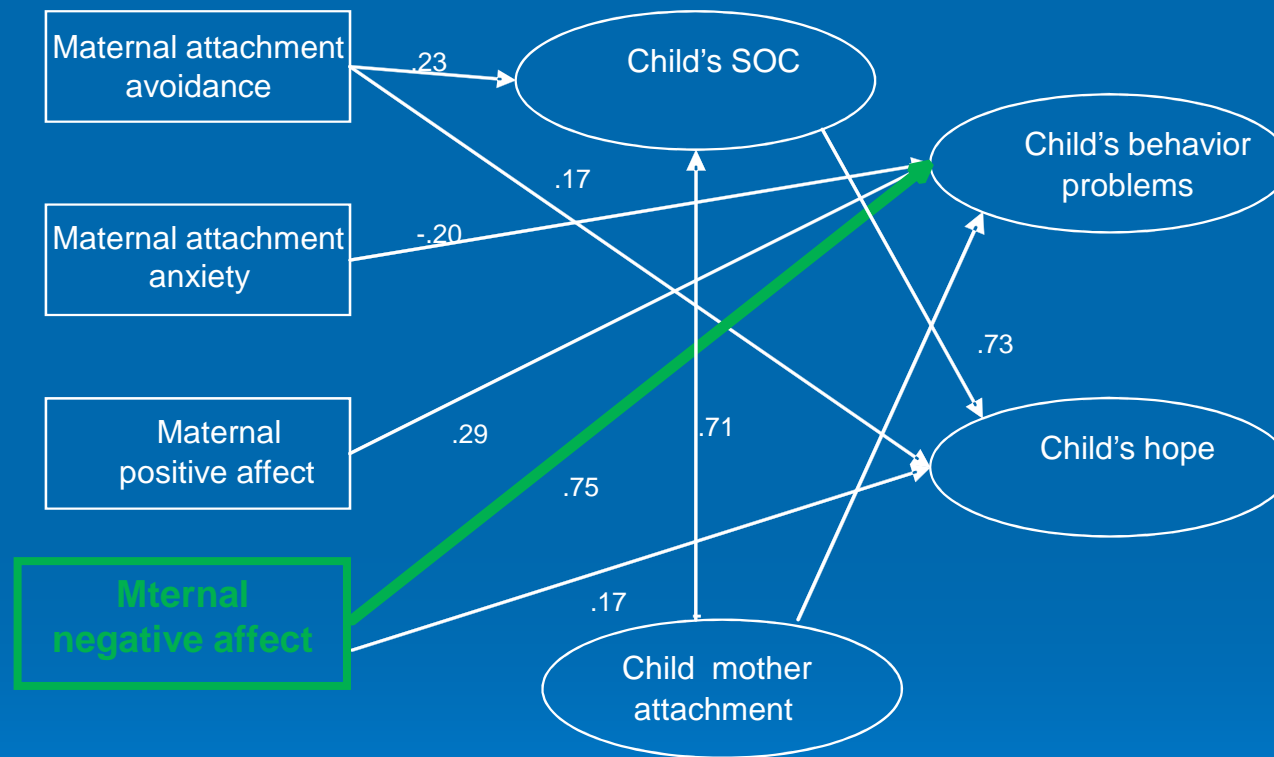
תרומת משאבי האם והאב להסבר הבדלים במדדי ההסתגלות

מדגם: 205 משפחות, ילד-אב-אם, כיתות ג-ו. 107 ילדים והוריהם עם אבחון פורמלי של לקויות למידה ו-98 ילדים והוריהם ללא לקויות למידה.

Fathers' emotional resources for children with LD

Mothers' emotional resources for children with LD

כיווני התערבות:

- התערבויות העוסקות במרכיבי הקוגניציה-החברתית.

■ התערבויות Attachment-Based:

- התערבויות ממוקדות יחסי הגומלין הורה – ילד/מתבגר (לדוגמא הופך להיות פחות ביקורתי ויותר מקבל, מפגין חום, איכפתיות, יציבות) – ניתן להבחין בשינויים בתפיסת הילד/מתבגר את ההורים, בנטייה לחשוף רגשות ובכמיהה לקרבה.

- **קשרי מורה תלמיד** – ממצאים על שילוב של חום, אכפתיות, מעורבות אישית בחיי המתבגרים, פגישות קבועות יחד עם דרישה לעמידה במטלות, משמעת וחוקים ברורים (התמודדות רגשית עם קשיים משמעותיים של ילדים).

- קשר עם דמות משמעותית מהצוות החינוכי.

כיווני התערבות - המשך:

מצב רוח – ילד/מתבגר :

- תוכניות התערבות הכוללות אסטרטגיות פתרון בעיות, ניהול זמן, אסטרטגיות למידה, סיוע לימודי, הגדרת יעדים, תגמולים, אסטרטגיות לחיפוש אחר תמיכה, הרחבת מעגלי תמיכה, הרחבת מיומנויות חברתיות, דוגמא IPT – Interpersonal treatment

משאבי הורים:

- אסטרטגיות התמודדות, הערכת התמיכה, התייחסות למשאבי המצב רוח ותבניות היחסים הקרובים.

מחזעב מסלול מחזעב.....